

Kırsal Kalkınma Politikalarına ve Çevresel Etkilerine Genel Bir Bakış

Ümmügülsüm GÜNAY^{1*}, Tayfun ÇAY², Şükrü DURSUN¹

¹Konya Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Konya

²Konya Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Konya

E-Mail: ummugulsum.gunay23@gmail.com, tcay@ktun.edu.tr, sdursun@ktun.edu.tr

Gönderim 01.05.2021; Kabul 11.10.2021

Özet: Artan dünya nüfusu ve teknolojik gelişmeler kırsal yaşam ile kentsel yaşam arasındaki dengeyi etkilemektedir. Kentleşmenin getirmiş olduğu avantajlar, kırsal yaşamın cazibesini daha az çekici hale getirmektedir. Bu durum, kent nüfusunun giderek artması ve kırsal nüfusun da giderek azalması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Çalışmanın amacı, kentsel nüfus-kırsal nüfus arasındaki dengeyi bozan sebepleri ortaya çıkarmaktır. Yapılan bu çalışma ile kır-kent arasındaki farklılıklara sebep olan teknolojik gelişmeler, kentsel alanlardaki sosyo-kültürel faaliyetler, eğitim olanaklarının kırsal bölgelerde yetersiz olması, ekonomik açıdan kentsel alanların daha cazip gelmesi gibi problemler üzerinde yoğunlaşarak kır-kent arasındaki dengenin korunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Kırsal kalkınma planlarında uygulanacak politikaların, stratejilerin, yaklaşımların bütünsel olarak değil, bölgesel olarak incelenmesi, kalkınma hedeflerinin daha doğru yürütülmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, kırsal-kentsel gelişim, çevre, toprak koruma.

Overview of Rural Development Policies and Its Environmental Impacts

Received 01.05.2021; Accepted 11.10.2021

Abstract: Increasing world population and technological developments affect the balance between rural life and urban life. The advantages of urbanization make the attraction of rural life less attractive. This situation has consequences such as increasing urban population and decreasing rural population. This study emphasizes the necessity of maintaining the balance between rural and urban areas by concentrating on problems such as technological developments that cause differences between rural and urban areas, socio-cultural activities in urban areas, insufficient educational opportunities in rural areas, making urban areas more attractive economically. The aim of this study is to contribute to the reduction of this difference to minimum levels by concentrating on the problems that cause differences between rural and urban areas.

Key Words: Rural development, rural-urban development, environment, soil protection.

GİRİŞ

Dünya geneline bakıldığında nüfusun yıllara göre giderek arttığı görülmektedir. Bu artış insanoğlunun ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığı için kırsal kesimlerden kentlere göçü de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kırsal kesimlerde, kırsal alan yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950'lerden 2000'lere kadar gelişen teknoloji, sosyoekonomik faktörler, kültürel faaliyetler gibi birçok nedene bağlı olarak kırsal kalkınma yaklaşımları/uygulamaları da değişiklik göstermiştir. 1900'lerde kırsal kalkınma da amaç yoksulluğun minimuma indirilmesi olarak değerlendirilirken, 2000'lerden sonra kırsal bölgelerin refah düzeyi olarak ele alınmaktadır^[1]. ABD ve Avrupa ülkelerinin yanı sıra diğer uluslararası kuruluşlar da kırsal kalkınma üzerinde geliştirme ve eylem planlarının uygulanması üzerinde durmaktadır^[1]. Ülkelerin kırsal alanı geliştirme uygulamaları kırsal ekonomiyi canlandırma yönündedir. Ancak değişen koşullar neticesinde kırsal alanlardaki ekonomik kaygı giderek artmaktadır. Kırsal alanlardaki birçok faaliyete erişememek bu durumu daha fazla tetiklemektedir. Ülkeler arası sosyo-ekonomik yapıların değişkenlik göstermesi de düzensiz dağınık bir olgu ortaya koymaktadır. Bu düzensiz yapılaşma ülkelerin kırsal kalkınma hedeflerinde eşitsizlik meydana getirmektedir.

Kır-kent arasında oluşan bu tür eşitsizlikler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorunken, az gelişmiş ülkelerde daha fazla sorun haline gelmektedir. Ülkeler arasında ya da bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişme oranlarına bağlı olarak sorunlar değişmektedir. Bölgeler arası veya

* İlgili E-posta/Corresponding E-mail: ummugulsum.gunay23@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3616-6646

kır-kent arasındaki oluşan bu farkları en aza indirmek için kırsal kalkınma odaklı projeler geliştirilmektedir^[2]. Kırsal kalkınmada temel hedef, kırsal alanların sosyal, kültürel ekonomik açıdan kalkınmalarını sağlamak ve refah düzeyini arttırmaktır^[3].

KIRSAL KALKINMA ÖNEMİ

Kırsal kalkınma; teknolojinin gelişmesi ile birlikte ürün ve hizmetlerin çeşitlenmesi ve buna bağlı olarak yeni pazarların ortaya çıkması, yani başka bir deyişle kırsal alanların ve tarımın yeniden yapılandırılarak kırsal bölgelerdeki ekonomik yapının ve bunun yanı sıra toplumsal ve kültürel yapının da gelişimi olarak ifade edilmektedir^[38].

Günümüzde altyapı eksikliği, ekonomik yetersizlikler, doğal kaynaklar gibi birçok nedene bağlı olarak kır yerleşim alanlarından kentlere önemli derece de göç hareketi meydana gelmektedir. Bu göç hareketinin temel sebebi, kırsal alanların yetersizliğinden kaynaklandığı açıkça görülmektedir^[4]. Kırsal alanlarda toplumun geneli toprağa dayalı bir üretime ve kapalı ekonomiye sahip olduğundan gıda güvenliği ve elde edilen gelir açısından sorun oluşabilmektedir^[4]. Gıda güvenliği açısından istenilen verimin elde edilememesinin yanı sıra üretim sonucu gelirin de düşük olması bu alanlardaki göçleri etkilemektedir. Bunun yanı sıra ilkel ve geleneksel metotlarla üretime devam edilmesi de bu sorunların başlıca nedenleri arasında sayılmaktadır^[4]. Kırsal alanlarda yerleşik düzenin dağınkılığından dolayı herhangi bir hizmet getirilmesini zorlaştırmaktadır. Kısacası dağınkı yapılaşma, eğitim, sağlık, altyapı gibi sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır^[5]. (Çolakoğlu, 2012). Bu sorunların çözüme kavuşması için kırsal bölgelerde, altyapı yatırımlarının daha öncelikli olması gerektiği ortaya çıkmaktadır^[6]. Bunlar göz önüne alındığında kır-kent arasındaki farkın minimuma indirilmesi ve kırsal bölgelerin kalkındırılması açısından sürdürülebilirlik ilkesi benimsenmektedir^[4].

Kırsal nüfusun refah düzeyini arttırmayı hedefleyen kırsal kalkınma ile kırsal bölgelerin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan ve aynı zamanda kentsel yaşamın getirdiği yenilikleri de bu bölgelerde daha güçlü hale getirilmesi hedeflenmektedir^[7,8]. Küreselleşme ve ekonomik rekabetler sonucunda meydana gelen baskı, tehdit vb. gibi olumsuz etkilerin yanı sıra meydana gelebilecek faydalar ile beraber gelişme politikalarında yapısal dönüşüme önem verilmektedir^[2]. Yapısal dönüşümlerin sonucunda kır-kent arasındaki farkın en aza indirgenmesi mümkün olabilecektir. Böylelikle cazibe merkezi haline gelen kentsel bölgelerin de yükü azaltılabilecektir. Kırsal alanlardan fayda sağlanabilmesi için bölge kalkınmasına pozitif yönde etkileyici faaliyetler geliştirmek, kırsal alan problemlerinin en aza indirgenmesini sağlayacaktır. Kırsal alanlardaki problemleri en aza indirmek için ürünlerin direkt olarak üreticiden tüketiciye ulaşmasını sağlamaktır. Kırsal alanlarda elde edilen ürünlerin aracılardan vasıtasıyla değil, üreticinin şahsen yapması hem üründen elde edilen geliri hemde üreticinin üretimini arttıracaktır. Böylelikle kırsal alanlardaki gelir yüzdesinin artışı sağlanabilecektir.

KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMININ GELİŞİMİ

Kırsal kalkınma ile ilgili yaklaşımlar zamana göre değişiklik göstermektedir. Belli yıllarda kırsal kalkınma yaklaşımları, değişen imkânlar, gelişen ekonomiye göre şekil almıştır. Böylelikle kır-kent arasındaki gelişim farkının dengelenmesi, sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi, doğal kaynakların korunması bakımından gelişen kırsal kalkınma tanımı, yıllara göre farklılaşmıştır^[8,9,10]. Tablo 1'de zamansal ölçekte kırsal kalkınma yaklaşımları genel olarak özetlenmiştir. Bu tabloda 1950-1960'lı yıllarda modernleşme ile başlayan kırsal kalkınma yaklaşımı, 2000'lere gelindiğinde sürdürülebilir kalkınma olarak ortaya çıkmaktadır^[1,4,9]. Sürdürülebilir kalkınmadan kastedilmek istenen aslında gıda güvenliği ve açlık analizidir. Ayrıca 2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkeler ve destekleyici kuruluşlar için kırsal kalkınmanın sağlanması, yoksulluğun azaltılması gibi çok sektörlü yaklaşım benimsenmektedir. Uluslararası kuruluşların öncülüğünde başlayan 'çok sektörlü yaklaşım' mevcut politika ve uygulamalara yön vermektedir^[1].

1960'lardan 2000'lere kadar kırsal kalkınma yaklaşımı, ürün-pazar-sosyal sektör ilişkilendirilmesi yapılmıştır. 1960'ların sonuna kadar bu yaklaşım, modernleşme ve ekonomik kalkınma olarak ele alınmaktadır. Bu dönemde kırsal kalkınma altyapı, araştırma, yeni teknolojiler geliştirme şeklinde incelenmiştir. 1970'lerde modernleşmeci yaklaşımın üzerindeki tartışmalar ele alınmıştır. Az gelişmiş ülkelerin tarımsal üretimini arttırmak ve ihraç pazarı oluşturmak için tarımsal makineleşme ve biyolojik uygulamalarla kalkınma hedeflenmiştir. 1980'lere gelindiğinde ise postmodern yaklaşımının etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Az gelişmiş ülkelerde üretimin modernleşmesi, bütçe açıkları, ekonomik

dengelessizlik, kırsal üretimin zayıflatılması, meydana gelen çevre kirliliği, dışa bağımlılık gibi konularda problemler oluşmuştur. Bu problemler doğrultusunda postmodern yaklaşımı tam manasıyla uygulamaya konulamamıştır. 1990'larda ise kırsal bölgelerdeki yoksulluk oranının artması ile modernleşmeyi benimseyen kırsal kalkınma yaklaşımında denge kurulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımın temel aldığı noktalar, çevresel sürdürülebilirlik, girişimcilik, katılımcılık, doğal kaynakları kullanmada daha akılcı sistem oluşturma, kültürel ve sosyal faaliyetlerin gelişimi gibi konular kalkınmanın temelini oluşturmuştur ^[11].

Tablo 1. Kırsal kalkınmanın zamansal değişimi ^[9].

1950'ler	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'lar	2000'ler
Modernleşme Çift ekonomi modeli Geri tarım teknolojileri Toplum kalkınması Tembel köylüler	Dönüşüm yaklaşımı Teknoloji transferi Mekanizasyon Tarımsal yayım Tarımın büyüme rolü Yeşil devrim (başlangıcı) Rasyonel köylüler	Büyümeyle yeniden bölüşüm Temel gereksinimler Entegre kırsal kalkınma Devlet tarım politikaları Devlet tarafından sağlanan krediler Kentlere yönelik pozitif ayrımcılık Yeniliğe teşvik Yeşil devrim (devam) Kırsal büyüme bağlantıları	Yapısal düzenlemeler Serbest pazarlar Fiyat haklarının alınması Devletin geri çekilmesi Sivil toplum kuruluşlarının yükselişi Hızlı kırsal değerlendirme Tarımsal işletme sistem araştırmaları Gıda güvenliği ve açlık analizi Kırsal kalkınmanın bir ürün değil süreç olması Kalkınmada kadın Fakirliğin hafifletilmesi	Mikro kredi Katılımcı kırsal değerlendirme İnsan odaklı kırsal kalkınma Paydaş analizi Kırsal güvenlik netleri Toplumsal cinsiyet ve kalkınma Çevre ve sürdürülebilirlik Fakirliğin azaltılması	Sürdürülebilir geçim İyi yönetim Yerinden yönetim Katılımın eleştirilmesi, Geniş sektörel yaklaşım

Sosyal koruma ve fakirliğin ortadan kaldırılması
--

1960'lerde kalkınma anlayışının çevreye verdiği zararların fark edilmesiyle birlikte bu yaklaşıma bakış açısı değişmiştir. Tarımsal amaçlar için kullanılan ilaçlar, böcek ilaçları vb. gibi uygulamaların aslında yapıcılıktan ziyade yıkıcı etkisi ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'lerde kalkınmanın çevre ile olan ilişkisi gündeme gelmeye başlamıştır. Bu farkındalığın sebebi, bu ikili arasındaki ilişkinin küresel boyutta hissedilmesiyle ortaya çıkmıştır. Birçok çalışmada kırsal veya kentsel hatta bölgesel kalkınmanın doğal kaynakları tüketmesi ve çevre kirliliğine yol açtığı görüşünü benimsemektedir^[12].

Sürdürülebilir kalkınmadaki amaç aslında hem günümüz hem de gelecek için çevresel değerlerin veya kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini esas almaktadır^[12]. 1980'lerden itibaren uluslararası tartışmalarda gündemde olan sürdürülebilir kalkınma, günümüzde hala canlılığını korumaktadır. Günümüzde yapılan çalışmaların daha iyi sonuçlar verebilmesi için halen üzerinde durulan en önemli konulardan biridir^[12].

Tarımda teknolojik gelişmelerin yanı sıra sanayileşmenin de etkisiyle kırsal alanlardaki göç oranı giderek artmıştır. Bu artış, kırsal alanlardaki yaşlı nüfusunun artışına genç nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Göçle beraber kırsal bölgelerdeki kamusal müdahaleler giderek azalmıştır. Ayrıca kamu hizmetlerinin sunulmadığı bu bölgeler cazibe merkezi özelliğini ve buralara olan girişimcilik, katılımcılık ilgisini kaybetmiştir. Kırsal alanlardaki bu olumsuzluk beraberinde işsizlik ve istihdamda da sorunlar yaratarak kentlere göçüşleri ve kentin üzerindeki yükü de artırmıştır. Kırsal alanlardaki nüfusun giderek azalması ile eğitim, sosyo-kültürel faaliyetler gibi hizmetler bakımından da yaşam kalitesi düşük alanlar haline gelmiştir^[13,14].

Tablo 2. Kırsal paradigmaları ^[13]

	Eski yaklaşım	Yeni Yaklaşım
Amaç	Eşitliği sağlamak, çiftlik geliri, çiftliklerin rekabet edebilirliği	Kırsal alanların rekabet edebilirliği, yerel varlığın değerlendirilmesi, kullanılmayan kaynaklardan fayda sağlama
Ana hedef sektör	Tarım	Kırsal ekonomilerin çeşitlendirilmesi: kırsal turizm, imalat sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi vb.
Temel araçlar	Teşvikler	Yatırımlar
Aktörler	Ulusal yönetimler, çiftçiler	Yönetimin her düzeyi: Uluslar üstü, ulusal, bölgesel ve yerel, yerel paydaşlar (kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları)

Tablo 2'de kırsal alan kavramının ve politikalarının değişimi ve buna bağlı olarak yeni amaçlar, hedefler, araçlar bakımından yeniden değerlendirilmiştir. Buna göre kırsal alanların çeşitli kalkınma potansiyelini tanımlamayı ve kullanmayı amaçlayan çok sektörlü, yere dayalı bir yaklaşım benimsenmektedir. Yeni kırsal yaklaşımı, sektörler yerine yerlere odaklanma ve girişimcilik yerine yatırımlara odaklanmak şeklinde geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşım bazında birçok ülkede kırsal politikanın yeni ve bütüncül bir anlayışın öncül olduğu söylenebilmektedir ^[13]

KIRSAL KALKINMA VE ÇEVRE POLİTİKALARI

Kırsal kalkınma yaklaşımı ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel gibi özelliklerinin farklı olması sebebiyle her ülkeye göre şekillenen kırsal kalkınma yaklaşımına teknolojik gelişmelerin eklenmesiyle zamanla değişime uğramıştır. 1960'lardan 1980'lere gelinceye kadar kırsal kalkınmanın sürdürülebilir kalkınma şeklini alması için birçok çalışma ve uğraş verilmiştir. 1990'lar ve sonrası için ise eksik uygulandığı düşünülen kırsal kalkınma yaklaşımlarının düzeltilmesi üzerine durulmuştur. Kentsel kalkınmayı cazibe merkezi haline getirip, kırsal kalkınmayı bunun gerisinde bırakan yaklaşımı değiştirici yönde yaklaşımlar ve politikalar geliştirilmektedir^[13]. Günümüzde de kırsal kalkınmanın geldiği yoksulluk, işsizlik, istihdam, eğitim, sosyo-kültürel faaliyetler gibi alanlarda eksikliğin

giderilmesi üzerine kalkınma planları, IPARD (the instrument for pre-accession assistance for rural development) gibi politikalarla desteklenmeye çalışılmaktadır^[14].

Kırsal kalkınma konusunda ortaya çıkan sorunlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha planlı, uygulayıcı bir perspektif geliştirilmesini sağlamıştır. Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşların öncülüğünde geliştirilen politikalar kırsal kalkınmanın gelişim sürecinde önemli derecede yön vermektedirler^[14].

Dünya Bankası Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Strateji Değişimi; Dünya Bankası, kırsal kalkınmayı ekonomik ve sosyal yönden geliştirilmesi gereken bölgelerin yaşam standartlarını arttırmak için geliştirilen bir strateji planı olarak tanımlamaktadır. Bu planda ayrıca kırsal bölgelerde geçim kaynağı arayışında olanların toprak sahibi yaptırılması ile ilgili çalışmalar olduğu belirtilmektedir. Genel olarak yoksulluğu önleyici yönde kırsal kalkınma için yeni strateji geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yeni projelerle bu bölgelerdeki üretimin doğrudan tüketiciye ulaşması amaçlanmaktadır^[15]. Bunun yanı sıra kırsal ve kentsel alanlardaki eşitsizlik farkının en aza indirgenmesi için eşit yeni fırsatların sunulması hedeflenmektedir^[1].

Dünya bankası 2003 yılında yoksulluğun, eşitsizliğin önüne geçebilmek için yeni stratejiler benimsemiştir. Yeni strateji geliştirilmesindeki temel neden, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerin olmasıdır. Yoksulluk yüzdesinin kırsal alanlarda daha fazla olması, bunun yanı sıra tahrip olan doğal kaynak sayısının artması, gıda üretiminin artmasının yoksulluk üzerinde olumlu etkisinin bulunmaması ve en önemlisi küreselleşmenin etkisiyle doğadaki problemlerin giderek büyümesi gibi sorunların önüne geçilemediği ve geçilemeyeceği söylenebilmektedir. Teknolojik yenilik ve gelişmeler, çevre duyarlılığı, katılım, iyi yönetim, mikro kredi gibi olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemelerin ve yeniliklerin şekillenmesine ön ayak olmuştur^[16]. Dünya bankası tüm bunlara bağlı olarak ‘Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi’ belirlemiştir. Bu yeni stratejiye göre, kırsal alanlarla kentsel alanlar arasındaki yaşam kalitesinin en aza indirgenmesi, kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, bu alanlarında cazibe merkezi haline getirilmesi, yoksullar, kadınlar, çocuklar üzerinde daha fazla durulması gibi konular üzerinde durulması gerekliliği ortaya çıkmıştır^[16].

Birleşmiş Milletler Kırsal Kalkınma Yaklaşımları (BM); BM’in Kırsal kalkınma politikalarında ve yaklaşımlarında bakıldığında diğer kuruluşlarla aynı fikirde kırsal alanlarda yoksulluğun azaltılması gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun dışında eğitim ve sağlık sorunları gidermek, çocuk ölümlerini, cinsiyet eşitsizliğini azaltmak, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel ölçekte çalışmalara göre şekillenmek gibi hedef temalar amaçlanmaktadır. Kentsel alanların çekiciliğinin kırsal alanlara da entegre edilmesi gerektiği fikrinin benimsenerek kırsal alan problemlerinin en aza indirilmesi yönünde dikkat çekici açıklamaları yer almaktadır. 2000 yılında üye ülkelerin imzaladığı Milenyum Bildirgesi ile kırsal kalkınmanın küresel ölçekte ele alınması gereken önemli konular arasında olduğu ele alınmıştır. Ülkeler; yoksulluk, hastalıklar, eğitim, çevresel kirlilik, toplumsal dışlanmışlık ve kadınlara karşı ayrımcılık gibi evrensel konulara çözüm getirmek amacıyla kalkınma hedefleri belirlemişlerdir. Bu konuda BM, gelişmekte olan ülkelere teknik ve mali destek konusunda yardım sağlamaktadır^[14,16,17].

AB Kırsal Kalkınma Yaklaşımları; AB’nin kırsal yaklaşımına bakıldığında, kırsal alanların kentsel alanlarla kıyaslamasına gidilerek; kırsal alanların yapısal ve finansal sorunlarına ek olarak işsizlik, yoksulluk gibi konularda da eksik olan bölgeler kategorisinde yer aldığı ve bu eksikliklerin kalkınma açısından büyük engeller oluşturduğu kanısı benimsenerek ortak tarım politikaları geliştirilmiştir^[14,16]. Ortak tarım politikası ile alınan kırsal kalkınma önlemleri doğrultusunda kırsal yaşamın canlılığı ve ekonomik gelişimi desteklenmektedir. Bu kırsal kalkınma önlemleri, AB'nin tarımsal gıda ve ormancılık sektörlerini, çevresel sürdürülebilirliği ve genel olarak kırsal alanların refahını güçlendirmek için stratejiler ve finansmanlar ile gerçekleştirilecektir. 2014-2020 yılları arasında kırsal kalkınma hedefleri, tarımın rekabet gücünün artırılması; doğal kaynakların ve iklim eyleminin sürdürülebilir yönetiminin sağlanması; istihdam yaratılması ve sürdürülmesi de dâhil olmak üzere kırsal ekonomilerin ve toplulukların dengeli bir bölgesel kalkınmasının sağlanması şeklinde planlanmaktadır^[18]. IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance)’nın beş bileşeninden biri olan IPARD kapsamında sağlanan mali fon aracılığıyla kırsal alanlardaki tarımsal rekabet artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi sağlanmaktadır. Buna bağlı olarak yapılan IPARD-I programında, tarım ve gıda işletmeleri, üretici organizasyonları ve diğer yerel kalkınma gibi işletmelerin yararlanması sağlanmıştır

[19]. Şekil 1’de, gelecekteki OTP (Ortak Tarım Politikası)’nın 9 hedefe dayandırılarak, yüksek kaliteli gıdaya erişim ve benzersiz Avrupa tarım modeli için güçlü destek sağlamaya devam etmesi planlanmaktadır.

Şekil 1. OTP'nin gelecekteki 9 hedefi [20].

OECD Kırsal Kalkınma Yaklaşımları; OECD'nin kırsal kalkınma politikaları hem tarım sektörünü hem de diğer sektörleri kapsamaktadır. Geliştirilmesi düşünülen politikaların birlikte yönetilmesi kırsal kalkınma yaklaşımının uygulanabilirliğini kolaylaştıracağı görüşü ortaya çıkmıştır. Genel olarak OECD, doğal ve kültürel alanların ekonomik yönden kalkındırılması, kırsal alanı küresel ekonomide rekabetçi kılacak yeni faaliyetlerin araştırılması, teknolojik gelişmelerin sunduğu fırsatlardan yararlanılmasını benimseyen politika ve yaklaşımları benimsemektedir [13,21]. Ayrıca OECD 2028 yılına kadar kırsal alanlardaki yoksulluğun Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi doğrultusunda önemli ölçüde azalmayı planlamaktadır. Sürdürülebilir çerçevede kırsal alanlara yönelik strateji geliştirilerek geçim kaynağı iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Birçok yazar tarafından da kırsal alanlarda yaşayan bireylerin koşulları, aşırı yoksulluk ve buna bağlı ölümler, elektrik ve erişimin kısıtlı olması gibi sebeplerden kaynaklı kentsel göç yükünün artışı belirtilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan bu durum, yüksek demografik ve çevresel baskı, teknolojik gelişmeler, gelişen ekonomi ile birlikte küresel ölçekte daha zorlu bir sürece sebep olmaktadır. Kore, Vietnam, Tayland, Çin Halk Cumhuriyeti, Fildişi Sahili ve Tanzanya gibi ülkelerde vaka analizleri yapılmıştır. Kır-kent arasındaki ayrımın en aza indirilmesi için bu ülkelerin politikaları, yaklaşımları benimsenmiş ve kalkınma açısından eşsiz bir çözüm sunacağı fikri ortaya atılmaktadır. Kırsal kalkınmanın sadece devlet tarafından değil aynı zamanda özel sektör, uluslararası bağışçılar, sivil toplum örgütleri ve kırsal topluluklar gibi paydaşlarla ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. İklim değişikliği, demografik değişimler, uluslararası rekabet ve hızla değişen teknolojik değişim unsurlarının da hazırlanacak politika, yaklaşım vb. bakımından önceliği olması konusu üzerinde durulmuştur[22].

Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yaklaşımları; Türkiye’de kırsal alanlarda yaşayanların sayısı yaklaşık %60 civarındadır. Bu nüfusun çoğunluğunun tarıma dayalı geçim sağladığı anlamına gelmektedir. Türkiye’de yapılan politikaların genel çoğunluğu, bu bölgeleri kapsayarak kalkınma planları hazırlamaktadır. Tarıma dayalı bir ülkede tarımsal üretimde verimliliğin ve kırsaldaki gelir düzeyinin artırılması anlamına gelmektedir. 1961 sonrasında kırsal kalkınma AB üyeliği ile entegreli olarak gündeme gelmiş ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejileri (UKKS)’nden bahsedilmeye başlanmıştır[19]. 1961-2006 yılları arasında kırsal kalkınma terimi, tarımsal yapıya ek olarak altyapı hizmetlerini de kapsamıştır. 2006 yılı sonrası kırsal kalkınma, UKKS ile birlikte sadece tarım odaklı olmaktan çıkıp bütüncül bir yaklaşım ile tarım dışı alanları da benimsemiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi kuruluşların önderliğinde de kırsal kalkınma stratejileri uygulanmaya çalışılmıştır. AB uyum sürecine girilmesiyle birlikte kırsal kalkınma politikaları da yeniden şekillenmiştir. Buna bağlı olarak 5 yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve her beşinci yılın sonunda kırsal kalkınma açısından neler yapıldığı üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda; Dokuzuncu Kalkınma Planı ile kırsal ekonominin güçlendirilmesine, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun

azaltılmasına, yaşam kalitesinin artırılmasına, sürdürülebilir kaynak kullanımı ve çevrenin korunmasına dair konuları üzerinde durulmuştur. Bu kalkınma planı, tarımsal altyapı ve çiftçilerin desteklenmesini amaçlayarak; ağırlıklı olarak tarımsal yatırımların desteklenmesi ile ekonomik gelişme ve iş imkânlarının artırılması, yerel kapasitenin artırılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal altyapıya yatırım yapmak ve kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması yoluyla kırsal altyapı hizmetlerinin ve yaşam kalitesinin artırılması, çevre dostu tarım uygulamalarının geliştirilmesi, orman ekosistemlerinin korunması, orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi, koruma alanlarının yönetilmesi ve geliştirilmesi yoluyla kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi, gibi konuların ele alınması gereken çözüm stratejileri olduğunu gözler önüne sermiştir. 10. Kalkınma planında ise; kırsal kesimin refah düzeyinin artırılması, sunulan hizmet imkânlarının coğrafi koşullarda hesaba katılarak geliştirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinin gerekliliği vurgulanmıştır. 10. Kalkınma planının temel amacı, kırsal toplumun ve yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Genel olarak bakıldığında ise işsizlik, yoksulluk, istihdam gibi sorunların minimize edilmesi, çevrenin korunması, doğal kaynakların korunması, altyapı faaliyetlerinin iyileştirilmesi istenmektedir. 11. Kalkınma planında da yine benzer konular üzerinde durulmuştur. Çevrenin, doğal kaynakların korunması yine öncelikli konular arasında yer almıştır. Buna ilaveten küreselleşmenin bir getirisi olan hava kirliliği konularına önem verilmektedir. Toprak kirliliğinin önlenmesi üzerine sentetik gübre kullanımının azaltılmasına ve organik tarımın geliştirilmesi gerekliliğine değinilmiştir. Önceki kalkınma planlarına ek olarak arazi toplulaştırılması, mera ıslahı, ormanların rehabilitasyonu, ağaçlandırma konuları üzerinde de durulmuştur ^[14,16,23,24].

KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

Dünyada uygulanan kırsal kalkınma politikaları ve yaklaşımları genellikle sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilendirilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel ve ekonomik gelişmelerin yön vermesiyle çeşitlenmektedir. Bunun üzerine incelenen birçok çalışmada hava, su, toprak kirliliklerinin yanı sıra çevre kirliliği, gelişen ekonomi, nüfus artışı, gelişim gibi faktörlerin kalkınma hedeflerinde politika ve yaklaşımları etkilediği öngörülmektedir. Ek olarak ülkelerin içsel politikaları da kalkınmayı etkileyen etmenler arasında olabilmektedir ^[25].

Kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasındaki sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel fark, kentlerdeki nüfus artışının önüne geçememektedir. Kırsal bölgelerde kazanılan ve harcanılan gelir miktarı, nüfusu zorunlu olarak göçe maruz bırakmaktadır. Dünya bankası verilerine göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde 2000-2030 yılları arasında kent nüfusunun büyük oranda artacağı belirtilmektedir ^[26,27]. Fazla nüfus artışı hem kentsel çerçevede hem de kırsal çerçevede olumsuzluklar barındırmaktadır. Kentlerde yoğunlaşan nüfus, belli bir süre sonunda kent yükünü artıracaktır. Ayrıca çevresel bağlamda kentleşmenin bir yan etkisi olan yerleşim düzeni istenilene cevap veremeyecek hale gelecektir. Kent nüfusunun artmasıyla beraber trafik yükü de artacak, bu durum da hava kirliliği yüzdesini artıracaktır. Bunlara ek olarak kentlerde içme suyu kaynağı arayışına girilecek, atıksu yükü artacağı için arıtma tesisi yükü de artacaktır. Kırsal alanlarda ise bu durum üretimin zayıflaması, kırsal ekonominin giderek azalması gibi sonuçlar doğuracaktır. Aynı zamanda tarım arazilerinde konvansiyonel toprak kullanımı, toprak kalitesini düşürmüştür. Buna ek olarak kullanılan sentetik gübrelerin hem toprağa hem yeraltı suyu kaynaklarına hem de havaya genel olarak iklim, topoğrafya değişimine sebep olmaktadır. Organik tarım gibi çevreci yaklaşımların dünya genelinde uygulanmaması hem kırsal hem de kentsel alanların olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır.

Son zamanların en çok bahsedilen konularından biri olan kuraklıkta kırsal kalkınmayı güçleştirmektedir. Tarıma ve doğal kaynaklara dayalı olarak geçimini sürdüren kırsal toplum, geçim kaynağını ve refahını azaltıcı etkiye sahip olan kuraklıkla baş etme çabasıdadır. Afrika'nın yarı kurak ülkeleri gibi diğer birçok ülkede de kuraklık, kırsal yoksulluğu, kırsal alanlardaki politika işleyişini, sağlık ve ekonomiyi etkileyen en büyük etmenlerden bir tanesidir ^[28]. İstatistik verilerine bakıldığında kırsal bölgelerdeki göçün kuraklıkla doğru orantılı bir şekilde gerçekleştiği söylenebilmektedir. Kuraklığın etkisiyle tarıma dayalı kazancın düşmesi insanları yeni iş imkanları aramaya yöneltmiştir ^[29]. Kuraklık sonucu değişen yağış şekillerinin de nüfus hareketlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir ^[30,31]. Kırsal alanlardaki nüfusun kentsel alanlara yönelimi artacaktır. Azalan su miktarına göre bölgesel ekim yapılmasını teşvik edici çalışmalar olmadığı sürece tarımsal faaliyetlerde kullanılan toprak miktarı azalacaktır.

Kullanılan toprak azlığına, kritik biyolojik çeşitliliğin kaybına, artan sera gazı emisyonlarına veya diğer insan veya çevresel kullanımlardan önemli miktarda su kaybına karşı korumak için sağlam ve sürdürülebilir tarımsal üretim uygulamalarının dikkatli bir şekilde çevresel etki değerlendirmesi ve izlenmesi gerekmektedir^[27].

Sürdürülebilir kalkınmanın ele aldığı konulardan biri de tarımdır. Günümüzde uygulanan geleneksel tarımda istenilen verimin elde edilememesi, çevresel olumsuz etkilerinin bulunması sebebiyle sürdürülebilir tarım üzerine yoğunlaşmıştır. Sürdürülebilir tarımda amaç, çevresel olumsuzlukların en aza indirilmesinin yanı sıra kaliteli ürün elde edilmesi, enerji üretimi, doğal kaynakların korunmasını sağlamaktır^[32]. Canlı yaşamını ve çevresel korumayı benimseyen sürdürülebilir tarım yaklaşımı, gelişen teknoloji yardımı ve tarımın doğru yöntemlerle ele alınmasını kapsamaktadır^[33]. Sürdürülebilir tarım küresel ölçekte incelendiğinde ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin önemli olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin birbiriyle dengeli halde olması, hem çevresel kirliliğin hem tarımsal ürünlerin ekonomik katkısı hem de kırsal bölgelerin tercih edilmiş yerler haline gelmesi demektir^[34]. Sürdürülebilir tarımın alt yapı taşı olan organik tarım, gelişmiş ülkelerde çiftçiler tarafından uygulanırken, Türkiye’de bu durum Avrupalı şirketlerin öncülüğünde hayata geçirilmiştir. Türkiye’de 1980’lerde başlayan organik tarım, Avrupalı ithalatçıların Ege Bölgesinde öncülüğü ile başlayıp daha sonrasında ülke geneline yayılmıştır^[35]. Mali desteklerle de desteklenen bu uygulama; toprak, su, hava yani çevre bileşenlerinin korunması amacıyla yapılmaktadır. Türkiye’de mali destek yardımları üretime dayalı sağlanırken, Avrupa ülkelerinde üretimden bağımsız sağlandığı ve bununla tarımsal açıdan koruyucu etkisi bulunduğu belirtilmektedir^[34].

Çevre kirliliği, ekonomik yetersizlik, sağlık, eğitim gibi konularda zayıf olan toplumlarda gıda güvenliği konusunda da eksiklikler meydana gelebilmektedir. Gerek tarımsal uygulamalardan gerekse hava kirliliği kaynaklarından dolayı elde edilen tarımsal ürünün besleyici niteliğini kaybedip, kaybetmediği; fiziksel, kimyasal, biyolojik açıdan herhangi bir tehlike arz edip, etmediği gibi hususlar sağlıkla ilgili endişeleri artırmaktadır^[36]. Fiyat, güvenilirlik, kalite, sağlık bakımından tüketilen gıdanın ekonomik ve güvenilir olması hem tüketici hem de üretici arzını arttıracaktır. Gıda güvenliği için üretim, saklama, taşıma, dağıtım gibi aşamalarla gerekli kurallar ve önlemlerin alınmasıyla sağlanmaktadır. Bu bakımdan gerekli kurum ve kuruluşların gıda güvenliği prosedürlerinin uygulanmasını takip etmeleri gerekmektedir. Böylece insanların üretime olan güvenleri artacak, bununla beraber kırsal toplumun kazancı artabilecektir^[37].

SONUÇ

Araştırma verilerinden de anlaşılacağı üzere genel olarak ele alınan kırsal kalkınma politikaları tek başına yeterli verimliliği sunmamaktadır. Kırsal kalkınma hedeflerinde uygulanacak politikaların bölgesel olarak incelenmesi, irdelenmesi ve uygulanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliği, kuraklık, sera emisyonları, yağış durumu gibi çevresel faktörlerin de dikkate alınarak stratejisi geliştirilmesi gerekmektedir. Kuraklık, sera gazı emisyonu yayılımı gibi iklim değişikliğine sebep olan faktörler ile ilgili alınmaması kırsal alan için önemli bir tehdit haline gelecektir. Zira bu tür çevresel problemler dikkate alınmadığında yalnız kırsal kesim değil, aynı zamanda kentsel kesimde ziyadesiyle bu durumdan etkilenecektir. Dikkate alınmayan bu çevresel faktörler, gıda için de bir tehdit unsuru niteliğindedir. Kırsal alanların kalkındırılmasında gıda güvenliğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Gıda güvenliği konusunda dikkate alınmayan bu hususlar üretim konusunda insanları şüpheye düşürecek, üretimin ekonomik açıdan negatif etkilenmesine yol açabilecektir. Kırsal alanlardaki diğer önemli sayılabilecek problemlerden biride; çoğunluğu erkek popülasyonundan oluşan çalışma ortamının kırsal toplumlarda kadınların pasif hale gelmesine yol açmaktadır. Birçok ülkenin kırsal kalkınma hedeflerinde yalnızca erkeklerin değil, aynı zamanda kadınlar içinde istihdam oluşturulması konusunda fikirler beyan edilmektedir. Ekonomik özgürlüğü elinde bulunmayan herhangi birey, kendisini ne ailesi ne de toplum karşısında savunabilecektir. Ekonomik bakımından hem kadın hem de erkeğin çalışma potansiyelinin artması hane başına kazancın artması yönünde olumlu gelişme gösterecektir. Zira kentsel alanlarda nasıl kadın ve erkek birlikte ekonomik kazanç elde edebiliyor, aynı olgunun kırsal alanlarda da olması kentlere göçü azaltacaktır.

Kuraklık, iklim değişikliği, istihdam, işsizlik, sosyo-kültürel yetersizlikler göç hareketlerini tetiklemektedir. Kırsal kalkınma hedeflerinde de belirtildiği üzere kırsal toplumun eğitim, sağlık, ekonomi, sosyal faaliyetler gibi konularda da eksikliğini giderilmesi gerekmektedir. Bunun için

uygulanacak politikaların, stratejilerin, yaklaşımların bütünsel olarak değil, bölgesel olarak incelenmesi, kalkınma hedeflerinin daha doğru yürütülmesini sağlayacaktır. Bu tür bölgesel çalışmaların daha doğru yönlendirilmesi için sivil toplum kuruluşlarıyla beraber devletinde teşviki gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- [1] Giray, F. H., Akın, A. ve Gün, S., 2004, Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler, *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 161-168.
- [2] Akış, E., 2011, Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Sosyoloji Konferansları* (44), 237-256.
- [3] Gülçubuk, B. ve Karabıyık, E., 2002, Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri, *Türkiye*, 5, 18-20.
- [4] Erdoğan, G. ve Şahin, S., 2018, Kırsal Kalkınmada Mekânsal Model Akıllı Köy Kümeleri: Datça Örneği, *International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM*, 1468-1477.
- [5] Çolakoğlu, E., 2012, Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3 (6), 187-202.
- [6] Tolunay, A. ve Akyol, A., 2019, Development and rural development: main concepts and definitions, *Dergipark Dergisi*, Volume 7, Issue 2, 116-127.
- [7] Adanacıoğlu, H., Öztürk Coşar, G. ve Engindeniz, S., 2012, Dünyada ve Türkiye'de organik tarımın kırsal kalkınmaya etkilerinin değerlendirilmesi, *Türkiye X. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. Konya*, 5-7.
- [8] Özcan, K. ve Akci, A., 2016, Kırsal Kalkınma İçin Model Önerisi: Köy Kümeleri, *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 13-23.
- [9] Ellis, F. ve Biggs, S., 2001, Evolving themes in rural development 1950s-2000s, *Development policy review*, 19 (4), 437-448.
- [10] Furat, M., 2013, Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12 (3).
- [11] Nam, V. H., Sonobe, T. ve Otsuka, K., 2010, An inquiry into the development process of village industries: the case of a knitwear cluster in northern Vietnam, *The Journal of Development Studies*, 46 (2), 312-330.
- [12] OECD, 2006, Organisation For Economic Co-Operation and Development, <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/37556607.pdf>: [25.11.2019].
- [13] Tıraş, H. H., 2012, Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 57-73.
- [14] Yenigül, S. B., 2017, Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi, *Planlama Dergisi*, 27 (1), 16-25.
- [15] WorldBank, 1975, Rural development (English). Sector policy paper. Washington, DC : The World Bank. , <http://documents.worldbank.org/curated/en/522641468766236215/Rural-development>: [30.11.2019].
- [16] Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M. ve Kepoğlu, Arzu, 2010, Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 11-15.
- [17] UnitedNations, 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.17/2009/19&Lang=E: [31.12.2019].
- [18] EuropeanCommission, 2014-2020, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development_en: [31.12.2019].
- [19] UKKS, 2015, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020, [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf): [31.12.2019].
- [20] EuropeanCommission, 2018-2020, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en; https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/cap-post-2020-enviro-benefits-simplification_en.pdf: [31.12.2019].
- [21] OECD, 2018, RURAL 3.0. policy note a framework for rural development, <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/Rural-3.0-Policy-Note.pdf>: [31.12.2019].
- [22] OECD, 2016, Tackling rural development is essential for achieving the Sustainable Development Goals, says new OECD Development Centre report,

- <https://www.oecd.org/development/tacklingruraldevelopmentisessentialforachievingthesustainabledevelopmentgoalssaysnewoecddevelopmentcentrereport.htm>: [31.12.2019].
- [23] DPT, D. P. T., 2019, ON BİRİNCİ KALKINMA PLANI (2019-2023), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>: [15.11.2019].
- [24] TAGEM, 2014, 2023 Vizyonu Çerçevesinde Türkiye Tarım Politikalarının Geleceği, <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Haber/117/2023-Vizyonu-Cercevesinde-Turkiye-Tarim-Politikalarinin-Gelecegi-Konulu-Uluslararası-Calistay-4-6-Haziran-2014-Tarihleri-Arasinda-Erzurumda-Yapildi%E2%80%A6>: [31.12.2019].
- [25] Yücel, F., 2003, Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevre korumanın ve ekonomik kalkınmanın karşılığı ve birlikteliği, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (11).
- [26] Siciliano, G., 2012, Urbanization strategies, rural development and land use changes in China: A multiple-level integrated assessment, *Land use policy*, 29 (1), 165-178.
- [27] Long, H., Zou, J., Pykett, J. ve Li, Y., 2011, Analysis of rural transformation development in China since the turn of the new millennium, *Applied Geography*, 31 (3), 1094-1105.
- [28] Gray, C. ve Mueller, V., 2012, Drought and population mobility in rural Ethiopia, *World development*, 40 (1), 134-145.
- [29] Laczko, F. ve Aghazarm, C., 2009, Migration, environment and climate change: assessing the evidence, International Organization for Migration (IOM), p.
- [30] Kniveton, D., Schmidt-Verkerk, K., Smith, C. ve Black, R., 2008, Climate Change and Migration, p.
- [31] Warner, K., Ehrhart, C., Sherbinin, A. d., Adamo, S. ve Chai-Onn, T., 2009, In search of shelter: Mapping the effects of climate change on human migration and displacement, *In search of shelter: mapping the effects of climate change on human migration and displacement*.
- [32] Hess, C. E., 1991, Commitment to Sustainable Agriculture, *Sustainable Agriculture Research and Education in the Field: A Proceedings*, 13.
- [33] Menalled, F., Bass, T., Buschena, D., Cash, D., Malone, M., Maxwell, B., McVay, K., Miller, P., Soto, R. ve Weaver, D., 2008, An introduction to the principles and practices of sustainable farming, *Montana State University*.
- [34] Eryılmaz, G. A., Kılıç, O. ve Boz, İ., 2019, Türkiye’de organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29 (2), 352-361.
- [35] Demiryürek, K., 2011, Organik tarım kavramı ve organik tarımın dünya ve Türkiye’deki durumu, *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 27-36.
- [36] Erkmen, O., 2010, Gıda kaynaklı tehlikeler ve güvenli gıda üretimi, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 53 (3), 220-235.
- [37] Uzunöz, M., Büyükbay, E. O. ve Bal, H. S. G., 2008, Kırsal kadınların gıda güvenliği konusunda bilinç düzeyleri (Tokat ili örneği), *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 35-46.
- [38] Van der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., ... & Ventura, F., 2000, Rural development: from practices and policies towards theory, *Sociologia ruralis*, 40(4), 391-408.